

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Vaskovics A. László

Interkulturális kommunikáció*

Az európai integráció harmadik dimenziója

Európa kulturális integrációja az egységes Európa felé vezető út egyik fontos feladata. Ennek eszköze a nemzeti kultúrák közötti kommunikációs kapcsolatok élénkítése, az interkulturális kommunikáció. Ez az utóbbi időben egyre inkább szereplő fogalom egy hosszan tartó társadalmi folyamatra utal, kényes és nehéz feladatokat jelöl ki. A kultúra összekapcsolódása nélkül azonban éppoly kevésbé képzelhető el az egységes Európa, mint politikai vagy gazdasági integráció nélkül.

1. Európa három területen (dimenzióban) integrálódik az „európai államok szövetségi köztársaságává”: a) gazdasági (cél: gazdasági unió); b) politikai (cél: politikai unió); c) kulturális (cél: kulturális unió) dimenzióban.

Az európai államoknak az európai közösségek keretében megvalósuló integrációja elsősorban — és az időbeli prioritást tekintve is — gazdasági feladat volt és ma is az. Nemcsak azért, mert az európai államok integrációja egy közös európai belső piac létrehozása nélkül elképzelhetetlen, hanem azért is, mert a feltételek leginkább egy gazdasági közösség számára adóttak, és a leginkább lehetséges a többség által elfogadható gazdasági modelleket kialakítani (pl. a szociális piacgazdaság modellje) és a modell által tartalmazott célok értelmében ennek megfelelően szerződéseket kötni. (Pl. közös vámrendelkezések vagy vámunió létrehozása.) Itt a piac logikájára bízhatjuk magunkat.

Az európai integráció második dimenziója, vagyis a politikai egyesülés, egy európai politikai unió létrehozása, sokkal nehezebbnek tűnik. Itt hatalmi igényekről, a hatalomról való lemondásról, hatáskörök és befolyási lehetőségek kiszélesítéséről, illetve szűkítéséről van szó. Ezekből a nehézségekből ered, hogy az integráció ebben a dimenzióban jelentős késéssel megy végbe. Mindazonáltal itt is léteznek olyan modellek, amelyek konszenzusra számíthatnak, és amelyek részben már a gyakorlatban is megvalósultak, ilyenek pl. az Európa Parlament, az Európai Bizottság, az Európai Minisztertanács, az Európai Törvényszék stb.

Az európai integráció harmadik dimenziója, vagyis a kulturális integráció nem véletlenül halad a legvontatottabban és tematikáját tekintve sem nevezhető kidolgozottnak. Az integráció elsősorban nem gazdasági vagy politikai cselekvés kérdése, hanem egy hosszan tartó

*A szerző díszdoktorrá avatása alkalmából 1991. szeptember 7-én, a Budapesti Közgazdasági Egyetemen elhangzott előadás.

társadalmi folyamat eredménye. Erre eddig még célmeghatározások és modellek sem születtek, nem beszélve kötelező érvényű határozatokról. Ennek oka véleményem szerint abban rejlik, hogy Európának kultúrunióvá történő integrációja a legkényesebb és legnehezebb feladat. Ez mitsem változtat azon a tényen, hogy a megoldatlan kérdésekre ezen a területen is valamikor meg kell találni a választ. Kulturális integráció nélkül éppoly kevésbé képzelhető el az egységes Európa, mint politikai integráció nélkül. Európa még az Európai Közösség jelenlegi tagjait tekintve is heterogén, multikulturális képződmény, és még inkább azzá válik a közép-kelet európai országok csatlakozásával. Egy közös „európai kultúra” csak néhány intellektuál, illetve páneurópai politikai álmódózó agyában létezik.

Ha egy átlagangol vagy átlagbolgár köznapi világából (köznapi kultúrájából) indulunk ki, két különböző világ tárul elénk. Európa kulturális integrációja egy még nyomaiban sem átgondolt jövőbeni feladat. Bár közös piacok és államok feletti igazgatási struktúrák létrehozása elősegítheti Európa egységesülését, de ezek önmagukban nem képesek ennek megvalósítására. A gazdasági és politikai integráció strukturális kérdései fontosak, de éppoly nélkülözhetetlenek a kulturális integráció kérdéskörei is. A következőkben ezzel a témával foglalkozom.

2. Európa kulturális integrációjának kérdései egyszerűek, a válasz nehéz. Hiszen mit is jelentsen Európa kulturális integrációja vagy az európai kulturális integráció, hol legyenek határai, melyik a még értelmes integrációs szint, amely összeegyeztethető Európa nemzeti kultúráinak önmagukról kialakított képével, s milyen modellre törekedjen ez az integráció?

Először is kísérjünk meg a lehetséges megoldások tisztázását. Ha a status quo-t (azaz az európai nemzeti kultúrák kulturális egymásmellettségét), mint követendő modellt elvetjük (és erre igen sok jó okunk van, amelyeket itt részleteiben nem tárgyalhatok), elgondolásunk szerint Európa kulturális integrációjának három elképzelhető modellje létezik: *a) olvasztótégely-modell, b) hegemonia-modell, c) multikultúra-modell.*

Az olvasztótégely-modell az európai nemzeti kultúrák összeolvadás által történő integrációját jelentené. Ezt az összeolvadást jelentős területi mobilitás jellemezné, belső vándorlás formájában és biculturális szocializáció által. Ezen az úton egy olyan európai egységkultúra keletkezne, amely az egyes nemzeti kultúrák elemeiből állna össze. *A hegemonia-kultúra modellje* esetén az európai kultúrát döntően domináns nemzeti kultúrák egyike befolyásolná. Az európai kultúra így német, francia, angol vagy más kultúra lenne. Ez a dominancia-kultúra a nemzeti kultúráknak a domináns nemzeti kultúrminta által történő bekebelezése vagy az ahhoz való hasonlósága által jönne létre. *A multikultúra-modell* szerint az integrált európai kultúra az európai térségben létező nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódásának eredménye. Ez a modell a kulturális pluralizmus és egy jövőbeni európai szövetségi köztársaság tagállamai kulturális identitásának megőrzésén alapul. Ezen modell szerint Európának saját kulturális identitását a nemzeti kultúrák sokféleségében és nem pedig — bármilyen formában jelentkezzen is — valamilyen egységkultúrában kell keresnie. A multikultúra itt vezérfonalként jelentkezik.

3. A következő lépésben azt elemezzük, hogy ezek közül melyik modellt részesítsük előnyben. Ha szociológus merészkedik e téma területére, akkor ezt egy társadalomtudományi koncepció bázisán kell tennie. Ezért a szociológia területére tett kirándulás elkerülhetetlen. Különösen lényeges *a szociológia kultúrfogalmának meghatározása.*

E fogalom elemzésénél fel kell elevenítenünk azt a tényt, hogy az emberek az állatokkal szemben legalább egy tekintetben „hátrányban” vannak, ugyanis nem rendelkeznek az ösztönök olyan fejlettségi szintjével, mint az állatok. Cselekvéseinket és magatartásformáinkat egyrésztől kevésbé biztosítják az ösztönök, másrésztől kevésbé is kötik meg őket. Éppen ebben áll ösztönszegénységünk előnye. Mert az ember antropológiai meghatározottsága a szociális viselkedés kialakításához végtelen sok lehetőséget kínál. Az ember régóta él a Földön, azon fáradozik, hogy az emberi természet biológiai nyitottságából eredő terheket (amelyek pl. az állandóan szükséges szituatív döntésekből erednek) olyan szabályok bevezetésével, kötelezővé tételével és hagyományozásával kompenzálja, amelyek kis csoportban, nagyobb szervezetben vagy egy nagyobb emberi társadalomban érvényesek. A szociológusok ebben az összefüggésben viselkedésmintákról, szerepekről, intézményekről beszélnek, mindig az ilyen szociális szabályrendszer komplexitásfoka szerint. A szociológia a kultúra fogalmán az ilyen társadalmi szabályrendszerek összességét, ezek összefonódásában, a bennük foglalt normákkal és értékekkel egyetemben érti. A kultúra tehát sokkal több, mint művészet, tudomány, vagy az ember más szellemi vagy anyagi terméke. A szociológiai értelmezés szerint ezek is ide tartoznak, de a köznapi problémák leküzdéséhez szükséges motivációk, képességek és készségek úgyszintén. Másként kifejezve, a kultúra úgy definiálható, mint olyan viselkedésminták, szerepek és intézmények teljes konfigurációja, amely a társadalom valamennyi tagja számára közös. A konfiguráció kifejezés azt a keretet, kvázi együttműködési rendszert jelenti, amelyben az egymásra vonatkoztatott és egymással koordináló intézmények összrendszerként funkcionálnak. A személy vagy csoport szempontjából lényeges hangsúlyozni, hogy az egész kultúra egyúttal „átörökíthető” és környezetközvetítő jellegű is. Ez nagyon fontos, mert ebből adódik, hogy a kultúrát tanuljuk és tanítjuk is, és az individuum a megelőző generációk, de saját kortársainak kultúráját is átveszi és együtt formálja. A szocializációs folyamat az az út, melyen át az individuum számára közvetítődik a társadalom kultúrája, amely egyben kötelezővé is válik. A kultúra rányomja bélyegét a szociális személyiségre, amelytől — feltételezve a szocializáció egy adott szintjét — többé nem szakadhat el az ember. A viselkedés szintjén a kultúra vezéreszméket hordoz, amennyiben tagjai számára értékeket, követendő elveket, bensőségességet, bizonyos szabályosságot jelent, amely tehermentesít bennünket, olyan értéktartalmat, amelyben a bennünket körülvevő kultúrát helyeseljük vagy elutasítjuk. Ez tulajdonképpen fenyegetés vagy szankciók kilátásba helyezése általi ellenőrzés. Egy társadalom kultúráját sok ember élettapasztalata formálja. A kultúra annyiban környezetközvetítő, amennyiben „beleszületünk”. Az a tény, hogy egy olasz vagy egy magyar olaszként vagy magyarként nő fel, triviálisnak tűnik, de mégis rendkívül jelentős. Ez azt a kulturális környezetet jelenti, amelyben az individuum él, fejlődik és amelyet utódaira hagyományoz, ha meghal. Valamennyi, az ember szociális viselkedésére ható befolyás közül a kultúra a legerősebb.

A kultúra szociológiai értelmezése után megkíséreljük tisztázni, hogy az európai integráció imént vázolt modelljei közül *szociológiai perspektíva szerint* melyiket kellene támogatni és indokolni. Vajon az európai integráció során tekinthetjük-e az olvasztótégely-modellt példának és követendő célnak? Szociológiai távlatból néhány súlyos ok szól ez ellen. Így például az a tény, hogy ez a modell Európa népeinek elképzelhetetlen mértékű földrajzi mobilitását és a lakosság területi keveredését feltételezi. Ennek bekövetkezése — eltekintve talán a közép-kelet európai országokból Nyugat-Európába irányuló korlátozott időtartamú

bevándorlástól — teljesen valószínűtlen. Az európai integrációnak gazdasági és politikai dimenziójával kapcsolatos eddigi tapasztalatok ugyanis megmutatták, hogy a gazdasági kiegyenlítődés az államok közötti munkavállalási migráció visszaszorulásához vezet. Európa gazdasági és politikai integrációja inkább megkönnyíti a saját hazában, saját nemzeti kultúrában való megmaradást. Alapvetően abból kell kiindulni, hogy az emberek többnyire csak akkor hagyják el megszokott környezetüket, ha ez számukra többé nem nyújt kielégítő megélhetést. Eltekintve attól, hogy a politikai eszközök az Európán belüli migrációt inkább megnehezítik, mintsem megkönnyítik, amint azt a közép-kelet európa ún. „gazdasági menekültekről” folyó jelenlegi vita pl. Németországban és Olaszországban világosan mutatja.

További ellenérv adódik a *bikulturális szocializáció-kutatás* eddigi eredményeiből. Abból kell kiindulni, hogy az európai nemzeti kultúrák összeolvadása csak békés úton megvalósuló bikulturális szocializáció által képzelhető el. Ez menekülteknél, vendégmunkásoknál vagy olyan családokban jelentkezik, amelyekben a szülők különböző nemzeti kultúrákból származnak, különösen akkor, ha a kulturális különbség — mint pl. egy német-török házasság esetén — relatíve jelentős. A kulturális identitás összeegyeztetése így nagy nehézségekbe ütközik. Egy bikulturális szocializáció megvalósulásának esélye még leginkább a magasabb képzettségű rétegekben a legnagyobb, akik más kultúrákkal szemben toleranciával képesek viselkedni. De felvetődik az az általános kérdés, hogy egy egységes Európában jelentősen növekedni fognak-e a vegyes nemzetiségű házasságok olyan mértékben, hogy ezen az úton megvalósulhat a kulturális összeolvadás. Ezt erősen kétlem. Az európai nemzeti kultúrák nem redukálhatók az interkulturális komponensekre.

Ami a *hegemónia-modell*t illeti, nincs szükség hosszú okfejtésre. Közös európai történelmünk megtanította, hogy az erőszakos kényszerítés — legyen az politikai, gazdasági vagy vallási — olyan súlyos problémákhoz vezetett, melyek nemzetiségi és kisebbségi problémák formájában tovább parázslottak és törtek felszínre. A kulturális egység sem erőszakkal, sem törvények által nem teremthető meg.

Abból a szociológiai felismerésből kell kiindulnunk, hogy *a kultúrák hierarchiája nem létezik*. Létezik ugyan jobb gazdasági rend (véleményünk szerint pl. a szociális piacgazdaság), létezik jobb politikai rend (véleményünk szerint a demokrácia), de nem léteznek „jobb” kultúrák, a szemlélő szempontjából csak *más kultúrák* léteznek. Minden olyan kísérlet, amely Európa kultúrait hierarchiába akarja rendezni, jobb vagy felsőbb rendű kultúra értelmében, a jövőben csak szociális és társadalmi feszültségek forrása lenne. Az európai nemzeti kultúrák differenciálódását horizontálisnak kell felfognunk, olyan egymás mellett élő kultúráknak, amelyek léte ugyanazon logikára épül. Ha az európai államok egyike domináns kultúrájával akarna érvényesülni, amelyet gazdasági, politikai, vagy netán katonai erő támasztana alá, akkor ez, véleményem szerint, az európai integráció végét jelentené. Az európai kultúra sem nem német, sem nem francia, sem nem angol, az európai kultúra realista módon csak multikulturális konfigurációként képzelhető el — és ezzel rátérek a harmadik modellre.

Európa *kommunikatív multikulturális népközösség*, amely saját nemzeti identitást képviselő, önálló, egyenrangú nemzeti kultúrákból áll. (Kifejezetten hangsúlyozom: nem külön-külön létező multikulturális társadalmak konfigurációjából.) Minden európai nemzeti kultúra hosszú múltra tekinthet vissza. Ezek a kultúrák tagjaik számára szociális identitást nyújtanak. A nemzeti kultúrák tagjai többségükben nem hajlandók és minden bizonnyal

nem is képesek szociokulturális identitásuk feladására. Ha az elnyomott nemzeti kultúrák tagjainak regionális autonómiára való törekvését tekintjük Európa néhány térségében, akkor ezt ki is kell zárni. Európa integrációját nem szabad egy, az olvasztótégely-modell vagy a hegemonia-modell alapján megvalósuló egységesülésként (felre)értelmezni. Európának a kulturális pluralizmus kontinensévé kell válnia (beleértve a többnyelvűséget is). Az európai kultúrák pluralizmusában a változásokra és a társadalmi fejlődésre irányuló innovatív erő rejlik, de forrása a művészeti, tudományos és sportvetélkedésnek is. Egy „kulturális piacgazdaság” képéből kell kiindulnunk, az európai kultúrák kreatív versenyéből. Ez a „verseny kultúrájának” megteremtését feltételezi, mely a nemzeti kultúrák része: a nyíltság és tolerancia szabályait, a minőségre való törekvést, a sikeresek elfogadását stb. jelenti.

A nemzeti kulturális identitás nyilvánvalóan olyan kincs, amelyet az emberek megpróbálnak megőrizni, mégpedig azon okokból, amelyeket a kultúra fogalmának értelmezésénél megkíséreltem szavakba önteni. De hogyan lehet ezeket a hosszú tradícióra visszatekintő kultúrákat integrálni egy egységes Európába? Kell-e őket integrálni egyáltalán, milyen fokig, és hol húzzuk meg az integráció határát?

Természetesen létezik már a nemzeti kultúráknak egy európai magja, egyfajta esszenciája, amely a szabadság, emberi méltóság, tolerancia stb. általánosan elfogadott értékein alapul, és amelyet a kultúrtörténészek „európai kultúra”-ként tematizálnak. De az ún. európai kultúra csak kevés általánosan kötelező értékkel rendelkezik, ráadásul a nemzeti kultúrák tagjai különbözően viszonyulnak ezekhez. De ne képzelegjünk! Ez az azonosság főleg csak akkor tudatosodik és fejeződik ki cselekvéseinkben, ha az Európán kívüli térségben mozogunk, ha Európán kívüli népek tipizálásával kerülünk szembe. Más európai kultúrák tagjaival történő közvetlen kommunikáció során inkább a másság, mint a hasonlóság érzetét tapasztaljuk. Csak a hasonlóságot nézni vagy ideologizálni — mint ezt néhány entellektüel teszi — értelmetlen és idegen a realitástól. Ha a nemzeti kultúrák meglévő közös európai magját akarjuk növelni, akkor ezt csak igen óvatosan, néhány területen tegyük, pl. a nyelv területén. A kulturális integráció megoldását elsősorban az európai *interkulturális kommunikáció élnéklítésében* látom. Az interkulturális kommunikációt az európai integráció útjaként kell felvonnunk.

4. Az imént említettük, hogy a kultúra a hozzá kapcsolódó egyedek számára meghittséget, biztonságot, kiszámíthatóságot, rutincselekvéseket jelent. A másik kultúrával idegenben történő találkozás először elbizonytalanodást, tájékozódási problémákat, állandó szituatív döntéskényszert okoz. Nem ismerjük, nem értjük ennek a kultúrának a szimbólumait, gesztusait, mozdulatait, nyelvét és szabályrendszerét. Ha a hozzá tartozó emberekkel mégis kapcsolatba kell lépniük, az idegen kultúra megértése különleges figyelmet, állandó megfigyelést és szituatív értelmezést követel tőlünk. Ez olyan követelmény, melyet többnyire megterhelőnek, elbizonytalanítóknak, sőt fenyegetőnek érzünk. Ezért általában kerüljük az ilyen szituációkat, vagy hajlunk arra, hogy visszavonuljunk a hasonló helyzetekből (visszavonuló viselkedés).

Egy másik kultúra tagjaival ilyen különleges erőfeszítés nélkül csak akkor léphetünk kapcsolatba, ha megértjük másságukat, ha bizonyos tulajdonságaikat nem individuális különösségeként, hanem kulturális jellegzetességeként értelmezzük, ha interakció-partnerünkben felismerjük a szociokulturális személyiséget, amelyet „kulturális különösségeként” magyarázhatunk. Tételtem úgy hangzik, hogy a különböző kultúrák tagjai közötti állandó interakció a másik kultúrával szembeni nagyfokú megértést, toleranciát és annak elfogadását feltételezi.

A megértés azt jelenti, hogy ismerjük a másik kultúrához tartozók másságának mibenlétét, begyakoroljuk viselkedési mintáikat, tehát bizonyos tapasztalatokat szerzünk a velük való kapcsolatban. S mindez fordítva is igaz: vagyis a másféleséget mindig kölcsönösen kell elfogadni és tolerálni.

Ha az emberi kapcsolatok lehetővé tételét, egy „európai szövetségi köztársaság” egyes államainak polgárai közti együttműködést tűzzük ki célként, akkor ez az egyes európai nemzeti kultúrák összeolvadása, vagy ezen kultúrák hegemonia jellegű kapcsolatának kialakulása nélkül is végbemehet, mégpedig az interkulturális kommunikáció útján. Az interkulturális kommunikáció egyrészt a közvetlen interakció során lezajló, másrészt közvetett (pl. tömegtájékoztatói eszközök útján végbemenő) információközvetítést jelent. De mindez széles alapokon csak akkor valósulhat meg, ha a nemzeti kultúrák képessé teszik, motiválják, és esetenként még kötelezik is tagjaikat az interkulturális kommunikáció gyakorlására és elsajátítására. Ehhez elengedhetetlen az olyan értékeknek és normáknak a szocializáció útján történő közvetítése, amelyek a tagokat arra ösztönzik és teszi képessé, hogy saját kultúrájuk határain kívül is tudjanak kommunikálni. Közvetíteni kell azokat a tulajdonságokat, amelyek lehetővé teszik a más kultúrákkal szembeni magas szintű reflexivitást. Ide tartoznak olyan tulajdonságok, mint pl. a tolerancia, a beleérzőképesség, a szolidaritás, amelyeknek az európai kulturális identitás sarkköveivé kell válniuk.

És ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy mit tehet a kultúrpolitika a multikultúra modellben meghatározott célkitűzés elérése érdekében?

5. A kultúrák olyan erős rögződést alakítottak ki, hogy nem könnyű ezen változtatni. Illúzió volna azt hinni, hogy egy európai integrációra irányuló kultúrpolitika rövid távon nagy sikereket képes elérni. A politika azonban képes lépéseket tenni egy európai kultúrpolitika irányában. Ezekkel a lehetőségekkel szeretnék még röviden foglalkozni. A kulcskérdés a következő: hogyan lehetséges különböző kultúrákat oktatáspolitikailag úgy integrálni, hogy egyrészt ne sértsük meg a kulturális önrendelkezési jogokat, másrészt ne essünk a provinciális kultúrregionalizmus csapdájába.

Az egyes államok dolga olyan, a nemzeti kultúrában gyökerező megoldást találni, hogy polgárai képesek legyenek Európa más kultúrával rendelkező államainak polgáraival kommunikálni (interakcióba lépni), akár ismerik ezt a kultúrát, akár — mint ez jelenleg többnyire fennáll — nem ismerik, s akár azonos nyelven képesek megérteni egymást (pl. németek vagy osztrákok), akár valamely idegen nyelven (pl. magyarok és dánok).

Véleményem szerint az európai kultúrpolitika legfontosabb feladata a folyamatos interkulturális kommunikáció állandó strukturális feltételeinek megteremtése. Nem elégséges ugyanis az interkulturális kommunikációt pusztán hasznossági megfontolásból kiindulva esetről-esetre támogatni, hanem ennek federalisztikus, társadalmi strukturákon nyugvó intézményes meggyökereztetésére van szükség.

Jellemző egyébként, hogy nem létezik szociológiai szakkifejezés azokra a folyamatokra, amelyek során a különböző társadalmak kulturális integrációja megy végbe. Ezeket a folyamatokat eddig csak két társadalom kölcsönös egymásra hatása perspektívájából tanulmányozták. Az ide vonatkozó szakkifejezések: *diffúzió*, vagyis a kultúra átvitelének folyamata, *akkulturáció*, vagyis idegen kultúrelemek átvétele a saját kultúrába, *asszimiláció*, vagyis idegen kultúrkinccs felhasználása oly módon, ahogy az eredeti társadalomban szokásos. Ám ezeket a folyamatokat túlságosan is az egyes kultúrák megváltozása jellemzi.

Az európai integráció harmadik dimenzióját képviselő folyamatok tulajdonképpen az európai nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódásaként jellemezhetők. A nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódása feltételezi először is a más kultúrákkal szembeni elvi nyitottságot, tanulási képességet, de az asszimilációra és akkulturációra való hajlandóságot, az ellenségek lebontására való készséget, a saját kultúrától való kognitív és érzelmi elvonatkoztatás képességét és a kulturális konfliktusok megoldásának képességét is.

Ezek nem csupán a cselekvő emberek tulajdonságai, hanem az egyes társadalmak kultúrrendszerének tulajdonságai. Ide tartozik elsősorban az interkulturális szocializáció lehetővé tétele és elősegítése. Az interkulturális szocializáció nem más, mint olyan ismeretek, motivációk, képességek és készségek közvetítése, amelyek az egyes nemzeti kultúrákhoz kapcsolatot alkalmassá teszik a más kultúrákhoz tartozókkal egyenrangú partnerként történő kapcsolatfelvételre és kooperációra. Az interkulturális szocializáció társadalmi intézményesítése érdekében különböző kultúrpolitikai intézkedésekre van szükség. Szeretném ezeket néhány példával érzékelteni.

a) Iskolapolitika

Az iskolai szocializáció területén:

- Interkulturális pedagógia kifejlesztése. Az interkulturális kommunikáció és interakció reflektáló pedagógiai támogatást igényel, különösen a saját kultúra reflexiója, történeti-társadalmi fejlődésének, értékeinek és normarendszerének, intézményeinek, értelmezési mintáinak és ideológiáinak tudatosítása révén. Ez csak részben érhető el kognitív tanulás által: az interkulturális tanulás hétköznapi- és életorientált, ahol az óvoda és az iskola mellett különleges szerep jut pl. a tanulócsera-programoknak. Itt multikulturális köznapi tapasztalatok felderítéséről és pedagógiai alkalmazásáról van szó. Ezeket hasznosítani kell az interkulturális szocializáció útján történő személyiségfejlesztés tanulási folyamatában. Itt óriási lehetőségek nyílnak az önmegismerésre, az etnikum-, illetve nemzetközponitú elfogultság leküzdésére, valamint a más kultúrákkal szembeni toleranciára való nevelésre.

- Nyelvi kompetencia közvetítése. Az európai kultúra központi kérdése a nyelvi megértés problémája. Az egyesített Európa valamennyi lakójának még legalább egy másik európai nyelvet ismernie kellene saját anyanyelvén kívül. Mindenkinek — aki közéleti felelősséget vállal az egyesített Európában — még legalább két idegen nyelvet kell tudnia. Ezért az általános iskolákban, középiskolákban és egyetemeken a nyelvi képzés javára kell megváltoztatni a tanterveket. Ide tartozik egy kötelezően előírt külföldi tartózkodás az iskolai és szakmai képzés ideje alatt.

- Olyan tantárgy bevezetése, amelyet „európai országismeret”-nek neveznek, s amelynek keretében az európai országok történelmét, földrajzát, társadalmi szerkezetét, értékeit, normáit, viselkedésmintáit, valamint lakóinak szokásait, művészeti alkotásait ismerhetnék meg.

b) Felnőttoktatás

A szocializáció élethosszig tartó folyamat. Méginkább érvényes ez az interkulturális szocializációra. Ebből adódóan a többnyelvűség, az interkulturális kommunikációs képesség fokozásának különleges feladatai adódnak a felnőttoktatás keretében is.

c) Médiapolitika

A média fontos szerepet vállalhat az interkulturális szocializáció során, nem csupán nyelvi programok, hanem más európai kultúrákkal kapcsolatos információk közlésével is. A televízió ebben különösen fontos szerepet játszhat, más kultúrákat azok komplexitásában

hozva közel, téve érthetővé és ismertté a nézők számára. Természetesen nem csupán a fogadó ország szemüvegén keresztül, hanem az idegen ország és kultúra önabrázolósa tükrében is.

d) Kulturális csereprogramok

Magyarország viszonylatában a szomszédos országokkal szervezett, a (pl. magyar-cseh vagy magyar-román) csereprogramok ugyanolyan jelentőségűek, mint a nyugat-európai országokkal bonyolítottak.

Az európai kultúrpolitikának realista módon abból kell kiindulnia, hogy az interkulturális kommunikáció az európai hatalmi egyenlőtlenség közepette zajlik. Annál fontosabb tehát, hogy az európai kisállamok sürgessék az európai kulturális, nevelési és tudományos miniszterek állandó konferenciájának egybehívását.

Az előzőekben csupán a legfontosabb pontokat érintettem, noha foglalkozni kellene még sok egyéb lehetőséggel is, mint pl. a sajtó, a kiadók és a turizmus témájával.

Gondolataim lényege a következőkben foglalható össze:

- Az európai nemzeti államok integrációja — ha időbeli eltolódásokkal is — három dimenzióban megy végbe: gazdasági, politikai és kulturális dimenzióban. A legnehezebb és legkényesebb aspektus az európai nemzeti kultúrák integrációja.

- Ennek a célja nem lehet sem a nemzeti kultúrák összeolvadása az olvasztótégely-modell alapján, sem egy domináns kultúra vezetésével történő integráció, hanem az európai nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódása a kulturális önállóság kölcsönös tiszteletben tartása mellett.

- Ez a nemzeti kultúrák részéről bizonyos intézkedéseket feltételez (ebben az értelemben a nemzeti kultúrák megváltoztatását), elsősorban az interkulturális szocializáció intézményesítését.

- Az oktatáspolitikának néhány konkrét utat kellene követnie ahhoz, hogy célul tűzhesse ki Európa kulturális integrációját.

- Az egyes országok európai kultúrpolitikája hitelességének próbaköve végső soron a saját nemzetiségekkel való bánásmód, és a földrajzilag közvetlenül határos országokkal folytatott kapcsolat lesz. Magyarország szempontjából Ausztria, a Cseh és Szlovák Köztársaság, Jugoszlávia, Románia és Szovjetunió európai részének polgáraival szembeni bánásmód.

IRODALOM:

- Bendix, Reinhard*: Strukturgeschichtliche Voraussetzungen der nationalen und kulturellen Identität in der Neuzeit. In: *Giesen, Bernhard* (Hg.): Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit. Suhrkamp-Verlag, Frankfurt am Main, 1991. 39—55.
- Eisenstadt, Shmuel Noah*: Die Konstruktion nationaler Identitäten in vergleichender Perspektive. In: *Giesen, Bernhard* (Hg.): Nationale und kulturelle Identität, 21—38.
- Fijalkowski, Jürgen*: Nationale Identität versus multikulturelle Gesellschaft. Entwicklungen der Problemlage und Alternativen der Orientierung in der politischen Kultur der Bundesrepublik in den 80er Jahren. In: *Süß, Werner* (Hg.): Die Bundesrepublik in den achtziger Jahren: Innenpolitik, politische Kultur, Außenpolitik. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1991. 235—252.
- Giesen, Bernhard* (Hg.): Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit. Suhrkamp-Verlag, Frankfurt am Main, 1991.
- Schulte, A.*: Multikulturelle Gesellschaft: Chance, Ideologie oder Bedrohung? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Das Parlament (melléklet), 1990. júni. 1. 23—24.
- Sollors, Werner*: Konstruktionsversuche nationaler und ethnischer Identität in der amerikanischen Literatur. In: *Giesen, Bernhard* (Hg.): Nationale und kulturelle Identität, 537—570.